

Torpet Tjuvkil

Om uppdragsarkeologins möjligheter att undersöka de obesuttnas lämningar

Christina Rosén

Hösten 2017 undersökte Arkeologerna resterna efter 1800-talstorpet Tjuvkil på södra Orust, nära Varekil. Rapporten är ännu inte helt färdig, men en del av resultaten finns publicerade på Arkeologernas blogg <https://arkeologerna.com/bloggar/1800-talstorp-pa-orust/>. Att torpet kom att undersökas har två huvudsakliga orsaker, förutom den att en ny väg skulle dras rakt över fornlämningen. Den ena var en kunnig och intresserad handläggare på länsstyrelsen. Den andra var den ändring av KML som kom 2014 och som satte "tillkommen före 1850" som ett rekvisit för att klassa bland annat torplämningar som fornlämningar, med det lagskydd som följer med statusen. Som ett resultat av den lagändringen har vi nu en stor mängd nya fornlämningar att hantera inom uppdragsarkeologin och de är till stor del spår efter de obesuttnas bebyggelse, torp och backstugor, men också slumbebyggelse i städerna, vilken i praktiken är betydligt svårare att komma åt än landsbygdens obesuttna bebyggelser. Fornlämningskategorin "stadslager" omfattar i allmänhet bara den del av staden som redovisas på äldre kartor, ofta 1600-tal, medan arbetarbebyggelse och slumkvarter som tillkommit i senare tid i praktiken saknar skydd, i den mån den inte redan sanerats bort. Enstaka undantag finns, som Haga i Göteborg som ingår i Göteborg 216, fornlämningen som omfattar både staden innanför vallgraven och förstaden Haga.

De utmaningar vi nu har framför oss inom uppdragsarkeologin är alltså att göra meningsfull arkeologi och kunskapsuppbyggnad om främst torp, backstugor och liknande enklare bebyggelser på landsbygden. Gränsen mellan de olika typerna är ofta flytande och till skillnad från den besuttna bebyggelsen, bondgårdarna, är den obesuttna ofta av tillfällig karaktär. Enkla byggnader uppförs, rivs, flyttas, överges och återupptas med korta intervall. Namnen på dem kan skifta och samma fysiska bebyggelse kan ha olika namn i olika källor, t.o.m. från samma år, samtidigt som samma namn kan förekomma på en rad olika torp i samma socken. Det medför att det krävs mycket detaljerade studier i kartor och arkivmaterial innan vi kan koppla samman en plats i terrängen med en uppgift i en arkivkälla. Samtidigt innebär rekvisitet "tillkommen före 1850" att arkiv och kartor får en stor betydelse för att faktiskt datera en plats, givet svårigheterna att knyta arkeologiska fyndmaterial till exakta årtal. För arkeologer utan träning i att hantera skrivna källor blir detta ett dilemma och det är lätt att hamna i överförenklade eller helt felaktiga tolkningar.

I samband med att den nya lagen tillkom gav RAÄ FoU-medel till projektet *De obesuttnas arkeologi och kulturarv* med syfte att öka kunskapen om och ge handfast hjälp med den antikvariska hanteringen av just den här typen av fornlämningar. Projektet presenteras här: <https://arkeologerna.com/uppdrag/de-osynligas-arkeologi-och-kulturarv/> Det är inte avrapporterat i sin helhet ännu, men se t.ex.

https://www.academia.edu/36861592/De_obesuttnas_arkeologi_och_kulturarv_ca_1700-1900

Torpen (jag använder ordet här som samlad benämning på olika slags obesutten bebyggelse) för oss rakt in i 1800-talets stora berättelser om industrialisering, agrara reformer, massproduktion av föremål, migration liksom proletarisering och förtingligande av människor. Darwin, evolutionen och framstegstänkandet hör också hit. Vi kommer inte undan dessa företeelser, de ligger som en våt filt över hela diskussionen om de senaste 200–250 åren och vi måste förhålla oss till dem. Vad vi – i bästa fall – kan göra är att undvika att hamna i en bekräftande arkeologi och i stället utmana dessa föreställningar. Vi kan studera hur 1800-talets tveklöst stora samhällsförändringar syntes på marken, i människors bostäder och livsvillkor, ja t.o.m. på deras kroppar. Vi kan också se hur människor faktiskt hanterade sin situation på en rad olika sätt, strategier för ren överlevnad, för motstånd och för materiell och social förbättring. Och vi kanske kan skapa små motberättelser till de stora.

På Tjuvkil angrep vi, med den begränsade budget vi hade, de här frågorna på två sätt. Vi gjorde en noggrann kontextuell undersökning av själva torptomten, med en rad olika analyser, med mycket handgrävning och inmätning på fynd. Med hjälp av arkivkällorna gjorde vi hushållsrekonstruktioner och kartlade människorna på torpet, så gott det gick. Vi gjorde också en översiktlig landskapsanalys med inventering och kart- och arkivstudier och undersökte framväxten av en tät torp- och backstugubebyggelse på utmarken mellan flera gårdar/byar och hur Tjuvkilsborna ingick i ett större sammanhang. Planen är att presentera denna mer utförligt i en artikel framöver.

En mycket kort sammanfattning av undersökningsresultaten såhär långt (vi väntar ännu på en del analysvar) är att det var fullt möjligt att få en bra bild av torpets utseende, dess invånare och försörjningsstrategier med de metoder vi valde. Jag kommer att presentera detta närmare på seminariet. Vi kunde se en varierad försörjning, där jordbruk var en mycket liten del. Vi kunde se hur tomten var disponerad, en del av rörelsemönstret. Fynden, relaterade till byggnaderna, säger oss något om vardagliga handlingar och om föreställningar kring magi och det oförutsägbara. Och vi kan diskutera orsaker till att torpet övergavs någon gång på 1850-talet.

Arkeologer och torpgrund. Undersökningen på Tjuvkil, oktober 2017.